

Andijon viloyati Qo'rg'ontepa tuman Axborot – kutubxona markazi

Axborot – bibliografiya xizmati

**“Turkiston jadidchilik harakatining
yo'lboshchisi, milliy ma'rifat
rahnomasi”**

Buyuk ma'rifatparvar, yozuvchi, publitsist, dramaturg va jamoat arbobi,
jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy
(1875 – 1919) tavalludining 150 yilligiga bag'ishlanadi .

Dayjest

Qo'rg'ontepa 2025

“Turkiston jadidchilik harakatining yo‘lboshchisi, milliy ma’rifat rahnomasi” [Matn] : Dayjest / Tuzuvchi N. Omonova ; Andijon viloyati Qo‘rg‘ontepa tuman axborot - kutubxona markazi. – Qo‘rg‘ontepa, 2025.– 15 b .

Hurmatli foydalanuvchilar! E’tiboringizga O‘zbek jadidchilik harakati yetakchisi, dramaturg, pedagog, jurnalist va ma’rifatparvar olim Mahmudxo‘ja Behbudiyning hayoti va ijodiga bag‘ishlab tayyorlangan bibliografik qo‘llanmamizni taqdim etamiz.

Umuman biz jadidchilik harakati , ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak . Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak , bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob olamiz . Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib etsak , xalqimiz , ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotining qadrini anglab yetadi .

Shavkat Mirziyoyev

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

So'z boshi

Muhtaram Prezidentimiz tomonidan Vatanimiz ozodligi va xalqimiz baxt – saodati yo'lida jonini fido qilgan jadid bobolarimizning ilmiy – ma'rifiy , adabiy - badiiy merosi biz uchun beqiyos ahamiyat kasb etishi, bu bebaho boylikni faol targ'ib etish xalqimiz , ayniqsa , yoahlarimizning bugungi tinch va ertkin hayot qadrini anglab yetishida muhim o'rni egallashi bir necha bor ta'kidlangan .

Darhaqiqat , xalqimizni mamlakat ravnaqi yo'lida birlashtirish , qalblarni uyg'otish , dunyo xaritasida har tomonlama rivoj topgan “ Yangi O 'zbekiston”ni barpo etishni ko'zlagan Uchinchi Renassans g'oyasining ildizi aslida ma'rifatparvar jadidlar faoliyatiga borib taqaladi .

Ular butun umrlarini milliy uyg'onish g'oyasiga bag'ishlab , o'lkani jaholat va qoloqlikdan olib chiqish , millatimizni g'aflat botqoqlikdan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarni safarbar etdilar.

Xalqimiz biz yoshlarga kelajak bunyodkorlari sifatida qarar ekan , bu yo'lda bizga buyuk tariximiz - murabbiy , ajdodlarimizning ibratli hayoti , faoliyati va ma 'naviy merosi – dasturilamaldir .

Hayot yo'li

Mahmudxo'ja Behbudiy (1875–1919)–o'zbek xalqining ma'rifatparvar ziyolilaridan biri, jadidchilik harakatining yetakchilaridan, noshir, dramaturg, pedagog va jamoat arbobi. U butun hayotini Turkiston xalqlarini ilm-ma'rifatga chorlash, ularni qoloqlik va jaholatdan olib chiqishga bag'ishlagan.

Mahmudxo'ja Behbudiy 1875-yilda Samarqand shahrida, boy va ta'limli oilada tug'ilgan. Uning otasi Behbudxo'ja va bobosi Xo'ja Abdulvahob mulla bo'lib, diniy ilmlarni chuqur egallagan kishilar edi. Behbudiy dastlab eski maktab va madrasalarda tahsil olgan. U Buxoroga borib, Mir Arab madrasasida o'qigan, keyin esa Arabiston va boshqa musulmon mamlakatlariga safar qilgan. Safarlar davomida u musulmon dunyosidagi ilg'or fikrlarni, ayniqsa Usmonli Turkiyasida boshlangan islohot harakatlarini o'rgandi. Bu esa uning dunyoqarashiga ta'sir qilib, jadidchilik g'oyalari qiziqish uyg'otdi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda jadidchilik harakati shakllana boshladi. Bu harakatning asosiy maqsadi eski usuldagi madrasalar o'rniga zamonaviy bilimlarni o'rgatadigan yangi usul maktablarini tashkil qilish edi. Behbudiy bu harakatning faol ishtirokchilaridan bo'lib, 1903-yilda Samarqandda ilk jadid maktabini ochdi. Bu maktablarda: Qur'on va diniy fanlardan tashqari, matematika, geografiya, tarix, tabiiy fanlar o'qitildi. O'quvchilarga yozma va og'zaki savod chiqarish uchun yangi usuldagi darsliklar ishlab chiqildi. Darslar avvalgi eski maktablardak faqat arab tilida emas, o'zbek tilida olib borildi. Shu bilan birga, Behbudiy Turkistondagi o'qituvchilarni yangi usulda dars o'tishga o'rgatish uchun maxsus kurslar tashkil etdi va yangi maktablar ochishda katta hissa qo'shdi.

Matbuot Behbudiyning ma'rifatchilik faoliyatida katta rol o'ynadi. U o'zining gazeta va jurnallarini tashkil qilib, Turkiston xalqlarini jaholatdan chiqarish uchun kuchli qurol sifatida matbuotdan foydalandi. 1913-yilda Behbudiy "Samarqand" gazetasini nashr eta boshladi. Bu gazeta Turkistonda jadidchilik harakatining targ'ibotchisi bo'ldi. Unda siyosiy, ijtimoiy va madaniy mavzularda maqolalar chop etildi. Shuningdek, 1913-yilda Behbudiy "Oyna" jurnalini ta'sis etdi. Ushbu jurnal Turkistonda eng yirik ma'rifiy nashrlardan biri bo'lib, xalqni ilm-ma'rifatga da'vat qilgan, yangi islohotlarni targ'ib qilgan va jaholatga qarshi kurashgan. Behbudiy bu jurnal orqali xalqni milliy uyg'onish sari yetaklashga harakat qilgan. Behbudiy ijodining eng muhim yo'nalishlaridan biri teatr va dramaturgiyadir. U o'zbek dramaturgiyasi asoschilaridan biri hisoblanadi.

"Padarkush" (O'g'il qotili) – 1911-yil Bu asar o'zbek sahna san'atida muhim burilish yasagan. Asarda eski tuzum, johillik va ma'rifatsizlikning ayanchli oqibatlarini yoritilgan. Syujetga ko'ra, savodsiz va johil bir yigit o'z otasini o'ldiradi, lekin keyinchalik qilgan jinoyatining asl sababini tushunib yetadi. Ushbu asar orqali Behbudiy millatni o'z farzandlarini ilmi va ongli qilishga chaqirgan. Shuningdek, u tarixiy va diniy mavzularda ham asarlar yozgan. Masalan, "Bola tarbiyasi", "Hindiston tarixi", "Islom tarixi" kabi risolalarida ilmning ahamiyati va jamiyatdagi o'rni haqida so'z yuritadi.

Behbudiyning fojiali taqdiri

Mahmudxo‘ja Behbudiyning jadidchilik harakati, islohotchilik faoliyati va matbuotdagi chiqishlari ayrim doiralarga yoqmagan. 1917-yilgi Oktyabr to‘ntarishidan keyin bolsheviklar va eski tuzum tarafdorlari jadidlar faoliyatiga qarshi kurash boshladi. 1919-yilda Behbudiy Farg‘ona vodiysidan Toshkentga qaytayotganida Qizil Armiya tomonidan hibsga olinib, Qozog‘iston hududida otib o‘ldirilgan. Bu fojiali voqea butun jadidchilik harakatiga katta zarba bo‘ldi.

Bugungi kunda Mahmudxo‘ja Behbudiy O‘zbekistonda milliy uyg‘onish harakatining asoschilaridan biri sifatida e‘tirof etiladi. Uning nomi ko‘chalarga, maktablarga berilgan, asarlari qayta nashr qilinmoqda.

Behbudiy – millatning ma‘naviy otalaridan biri bo‘lib, uning nomi o‘zbek adabiyoti va ma‘rifati tarixida abadiy saqlanib qoladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy xalqni ilm-ma‘rifatga chorlovchi, milliy uyg‘onishga undovchi ko‘plab hikmatli so‘zlarni aytgan. Quyida uning ayrim mashhur fikrlarini keltiramiz:

"Har bir millatning najoti – ma‘rifat bilandur."– Behbudiy bu so‘zlari bilan millatning taraqqiyoti faqat ilm va ta‘lim orqali bo‘lishini ta‘kidlagan.

"Johillik – eng katta dushman, unga qarshi kurashish – burchimizdir."– Behbudiy jamiyatning eng katta muammosi sifatida johillikni ko‘rsatgan va unga qarshi kurashish lozimligini uqtirgan.

"Biz dunyodan orqada qoldik. Nega? Chunki ilmga beparvo bo‘ldik."– U musulmon dunyosining orqada qolishiga sabab qilib, ilmga befarqlikni ko‘rsatgan

"Dunyoning taraqqiyotidan ortda qolmaslik uchun yangiliklarni o‘rganish lozim."– Behbudiy o‘zbek xalqining zamonaviy ilm-fanni egallashi kerakligini uqtirgan.

"Farzandni emas, avvalo onani tarbiyalash lozim, chunki yaxshi ona yaxshi farzandni tarbiyalaydi."– Ayollarning ta‘lim olishi va jamiyatdagi o‘rnini kuchaytirish haqida fikr bildirgan.

"Kim o‘z tilini, tarixini unutsa, u o‘z kelajagidan mahrum bo‘ladi."– Behbudiy milliy til va madaniyatni saqlash muhimligini ta‘kidlagan.

Bu hikmatli so‘zlar hozirgi zamon uchun ham dolzarb bo‘lib, bizga hali ham saboq berishda davom etmoqda.

Mahmudxo‘ja Behbudiy asarlari

Mahmudxo‘ja Behbudiyning "Padarkush" asari o‘zbek dramaturgiyasidagi ilk milliy dramalardan biri bo‘lib, jadidchilik mafkurasi va ma‘rifatchilik g‘oyalarini ifodalaydi. Asar Turkiston jamiyatidagi eski an‘analar va yangilik o‘rtasidagi kurashni yoritib, johillik va ilmsizlikning halokatli oqibatlarini ko‘rsatadi. Syujet markazida eski tushunchalar ta‘sirida voyaga yetgan, o‘z otasini johillik sababli o‘ldirgan qahramon fojiasi turadi. Asarda ota va farzand munosabatlari, tarbiya va ilmning jamiyat hayotidagi o‘rni, yangilanishga qarshi kuchlarning qarshiligi kabi mavzular o‘z aksini topgan. Ushbu drama Turkiston xalqlarini ma‘rifat va islohot sari undash, millat kelajagini o‘ylash zarurligini targ‘ib etuvchi muhim adabiybadiiy asar hisoblanadi. "Padarkush" jadid adabiyotining asosiy g‘oyalaridan biri – ilm va tafakkur orqali taraqqiyot sari intilish fikrini ilgari suradi.

1. Behbudiy, M. Padarkush [Matn] : drama / M. Behbudiy. – Toshkent : Fan, 1993. – 54 b.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning "Rahbari najot" asari o‘zbek jadidchilik harakatining muhim ilmiy-ma‘rifiy asarlaridan biridir. Ushbu risola XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston xalqlari duch kelgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy muammolarga yechim sifatida yozilgan bo‘lib, unda muallif millat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ta‘lim va ilm-fanni ilgari suradi. Behbudiy eski usul maktablarining zamon talablariga javob bermasligini tanqid qilib, yangi usul maktablarini joriy etish, yosh avlodga ilg‘or ta‘lim berish va jamiyatni uyg‘otish g‘oyalarini ilgari suradi. Asar o‘z davrida jadid ma‘rifatchiligining dasturilamali bo‘lib xizmat qilgan va xalqni savod chiqarishga, milliy ongni yuksaltirishga chaqirgan. Unda muallif ma‘rifat, islohot va taraqqiyot orqali mustamlaka zulmidan xalos bo‘lish yo‘llarini ko‘rsatib, Turkiston xalqlarining milliy uyg‘onishi uchun asos yaratishga intilgan. "Rahbari najot" bugungi kunda ham ma‘naviy-ma‘rifiy jihatdan qimmatli manba bo‘lib, milliy uyg‘onish va ta‘lim-tarbiyaning jamiyatdagi o‘rni haqida chuqur fikr yuritishga undaydi.

2. Behbudiy, M. Rohbari najot [Matn] : maqola / M. Behbudiy. – Samarqand : Nashriyot, 1994. – 32 b.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning "Kitobot usuli jadida" asari jadidchilik harakatining ta‘lim sohasidagi ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganishga qaratilgan muhim risoladir. Asar o‘zbek ta‘lim tizimidagi eski usulni tanqid qilib, yangi, ilg‘or usullarni joriy etish zarurligini ta‘kidlaydi. Behbudiy yangi usul maktablari, ilmiy

ta'lim va ma'rifatni rivojlantirishning muhimligini ko'rsatib, bu g'oyalarni kitoblar va o'quv materiallari orqali tarqatish lozimligini ilgari suradi. Risola, asosan, ta'lim sohasida islohot qilish, yoshlarni yangi ilm bilan tarbiyalash va zamon talablariga moslashtirish g'oyalariga asoslanadi. Behbudiy o'z asarida ilm-fan va tafakkurni rivojlantirishning milliy taraqqiyotdagi o'rnini haqida chuqur fikr yuritadi. Asar o'z davrida jamiyatdagi ma'rifat, ta'lim va tarbiya borasida yangi yo'nalishlarni belgilab, jadidchilik harakatining ma'rifiy poydevorini yaratdi. "Kitobot usuli jadida" kitobi o'quvchilarga nafaqat ta'lim tizimining yangi bosqichini ko'rsatadi, balki millatni ilmiy va ma'naviy jihatdan yuksaltirish yo'lida katta ahamiyat kasb etadi

3. Behbudiy, M. Kitobot usuli jadida [Matn] : risola / M. Behbudiy. – Toshkent : O'qituvchi, 1992. – 40 b.

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Hind sayohati" asari uning shaxsiy tajribalari va hindistonning ijtimoiy, madaniy va siyosiy hayoti haqida yozilgan muhim asarlardan biridir. Behbudiy 1907–1910 yillarda Hindistonga qilgan sayohatining natijalarini ushbu risolada bayon etadi. Asarda muallif o'z sayohati davomida hind jamiyatining turmush tarzini, ilmiy va diniy holatini, ta'lim tizimini va iqtisodiy ahvolini o'rganib, Turkiston va O'rta Osiyo xalqlariga ta'lim va taraqqiyot sohasida o'rnak bo'lishi kerak bo'lgan jihatlarni ta'kidlaydi. Behbudiy Hindistonda o'ziga xos taraqqiyot jarayonlarini kuzatib, milliy uyg'onish va islohotlarni amalga oshirish zarurligini o'z asarida yoritadi. Risola, shuningdek, Hindistonning mustamlaka hukmronligi ostidagi ahvolini, xalqning qarshi kurashini va ma'rifatparvarlik g'oyalarining ahamiyatini ko'rsatadi. "Hind sayohati" asari o'z davrida faqat sayohatnomasidan iborat emas, balki milliy uyg'onish, ilmiy izlanishlar va ta'lim tizimini rivojlantirish borasida muhim ma'lumotlar va tavsiyalarni o'z ichiga olgan ilmiy-nazariy asar sifatida qadrlanadi. Bu asar orqali Behbudiy o'z davridagi ijtimoiy o'zgarishlar va yangilanishlar haqida kengroq tasavvurga ega bo'lish mumkin.

4. Behbudiy, M. Hind sayohati [Matn] : sayohatnoma / M. Behbudiy. – Samarqand: Oyna matbaasi, 1994. – 28 b.

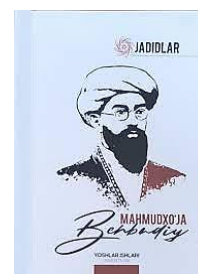
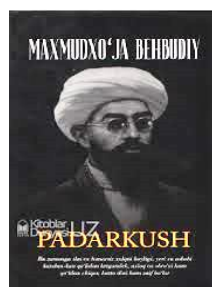
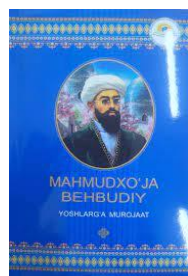
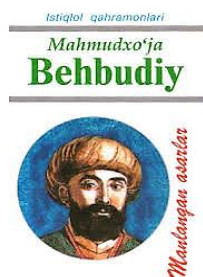
"Tanlangan maqolalar" asari, Mahmudxo'ja Behbudiyning ilmiy-ma'rifiy faoliyatini yorituvchi, uning jadidchilik harakatiga qo'shgan hissasini ko'rsatib beradigan muhim asardir. Ushbu kitobda Behbudiy o'zining ta'lim, ma'rifat va milliy uyg'onish haqida yozgan maqolalarini jamlagan. Maqolalarda, u o'z davrining ilmiy va madaniy muammolarini tahlil qilib, ta'lim tizimini isloh qilish, yangi maktablar tashkil etish va xalqni ma'rifatga chaqirish zarurligini ta'kidlaydi. Behbudiy, jadidchilik g'oyalarini ilgari surib, milliy tafakkur va

jamiyatni yangilashning yo‘llarini ko‘rsatadi. Kitobda muallif o‘zining ma’rifatparvarlik g‘oyalarini yanada kengroq targ‘ib qilib, o‘quvchilarga ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, yangilikka ochiq bo‘lish, eski qarashlardan xalos bo‘lish zarurligini tushuntiradi. "Tanlangan maqolalar" asari Behbudiyning ilmiy va adabiy merosini o‘rganish uchun muhim manba bo‘lib, u o‘z davrining jamiyatiga qanday ta’sir ko‘rsatganini va ta’lim sohasida qanday o‘zgarishlarni amalga oshirganini ko‘rsatadi. Bu asar o‘quvchilarga ma’rifatparvarlik g‘oyalarini tushunishga va ularni amalda qo‘llashga ilhom beradi.

5. Behbudiy, M. Tanlangan asarlar [Matn] : asarlar, xotiralar / M. Behbudiy. – Toshkent : Ma’naviyat, 2009. – 280 b.

"Yoshlarga murojaat" asari, Mahmudxo‘ja Behbudiyning o‘z davrining yoshlariga yo‘llagan muhim ma’rifiy, ilmiy va axloqiy tavsiyalarini o‘z ichiga oladi. Ushbu asar, Behbudiyning yoshlar o‘rtasida ma’rifatparvarlikni tarqatish, ilm-fanga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish, va milliy ongni shakllantirishga qaratilgan g‘oyalarini keng tarzda yoritadi. Asarda Behbudiy, yoshlarni ilm olishga chaqiradi, ular orasida xalqning kelajagi uchun xizmat qiladigan bilimli va axloqli insonlarni tarbiyalash zarurligini ta’kidlaydi. U, shuningdek, yoshlarni o‘z vataniga va xalqiga muhabbat va fidoyilik ruhida tarbiyalashga chaqiradi. Behbudiyning "Yoshlarga murojaat" asari, nafaqat o‘z davrida, balki hozirgi kunda ham yoshlar uchun ma’naviy-axloqiy yo‘l-yo‘riq bo‘lib, ularni vatanparvarlik, bilimga intilish va hayotda to‘g‘ri yo‘l tanlashga undaydi. Asar, ilm fan va ma’rifatga bo‘lgan e’tiborni oshirish va yoshlarni taraqqiyot sari yo‘naltirishni o‘zining asosiy vazifasi deb bilgan Behbudiyning fikrlarini o‘zida mujassam etgan muhim asar hisoblanadi.

6. Behbudiy, M. Yoshlarga murojat [Matn] : xotiralar va maqolalar / M. Behbudiy. – Toshkent : Turon zamin, 2024. – 192 b.

Behbudiyning Vasiyati

Milliy davlatchilik uchun milliy kadrlar

Ma'rifatli jamiyatning muhim jihatlaridan biri malakali kadrlarga ega bo'lishdir. Kadrlar tanqisligi yoki umuman yo'qligining o'zi mamlakat salohiyatining pastligidan dalolat. Xonliklar davrida boshlangan iqtisodiy, ijtimoiy va harbiy sohalardagi tanazzul sabab O'rta Osiyoda XX asrning boshiga kelib ham juda ko'p sohalarda zamonaviy kadrlar yo'q hisobi edi. Lekin bu degani musulmon xalqlarining, jumladan, turkistonliklarning azaliy jaholatidan dalolat emas. "Tarixdan bexabar ba'zi kishilar va yoinki dushmanlar musulmonlarni avvaldan oxirg'acha nodon, vahshiy ko'rsaturlar. Musulmonlar dunyoda hech nima ixtiro qilmadi... derlarki, ul g'alatdur", deb yozadi Mahmudxo'ja. Uzoq ajdodlarning ilmda dunyoni lol qilib ko'rsatgan nash'u namolari ma'lum. Ular "ushbu kungi ixtirolar uchun asbob (asoslar) hozirlab qo'ydi"lar. Ammo xalqimiz keyingi asrlarda "ixtiroi bashar"dan chetda qolgani haqiqat esa-da, ma'rifat bilan uyg'onmoq mamlakat qaddini tiklashni ta'minlaydi. "Hozir faranglar navbatidur, – deb davom etadi Behbudi. – Bir zamon kelurki, navbat boshqalarga tegar, bul dunyoning odatidur". Bu yerda "boshqalarga" deyilganda ehtimoliy "bizga" mazmuni bor.

Usuli jadidiya maktablari

Bugun zamonaviy o'zbek maorifi, pedagogikasining asoschisi kimligi haqida o'ylansa, buning javobi Mahmudxo'ja Behbudi deyilsa, adolatdan bo'ladi. Uning "Kitobatu-l-atfol", "Kitobi muntaxabi jug'rofiyai umumiy" kabi darsliklari o'z davri ta'limida qanchalik ahamiyat kasb etgan bo'lsa, "Padarkush" dramasi va maqolalari tarbiyaviy xarakteri bilan pedagogika fani shakllanishiga undan ham ko'proq xizmat qildi, deya olamiz.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, Behbudiyning pedagogik faoliyati umumiy jadidchilik harakatining bir qismi bo'lib, Yevropada kechayotgan jamiyatni modernizatsiya qilish, zamonaviylashtirishning sharqona ko'rinishidan iborat edi. Shuning uchun ham maktablar islohoti va mamlakat taraqqiyoti masalasi uning chiqishlarida uyg'un olib boriladi. "Boshqa millatlarga qaralsa, ko'rurki, muntazam maktablari bor va avval maktabda diniy ilm ustida dunyoviy ilm va fanlar ham o'qilur. Chunki "dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur. Zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqa millatlarga poymol bo'lur".

Yuksak madaniyatli va ma'naviyatli jamiyat orzusi

Ma'naviy yetuklik, madaniy barkamollik o'zlikni anglashdan boshlanadi. O'z yoki farzandi ismining boshqalar tomonidan noto'g'ri atalishi, yozilishiga qarshi tura olmaydigan, uni to'g'rilashga kuchi yetmaydigan odamdan qanday qilib yetuklik, barkamollik kutish mumkin? Shuning uchun ham Behbudi bu masalani

alohida muammo sifatida ko‘tarib chiqadi. Abdussamadni Absamat, Absat deb, Yodgorni – Jodigar, Lutfulloni – Nutfulla deb yozish mirzolarning savodsizligi tufayli yuzaga kelsa ham, bunga ism egasining ilmsizligi va didsizligi sabab. Xuddi shunday, do‘kon va korxonalarining nomlarida ular egasi qo‘ygan nomlarning “Abdukodir”, “Patxulla”, “Obduraxmon” kabi buzib yozilishi yoxud bolalarga Norqul, Toshmurod, Boltaqul kabi ma'nosiz ismlar qo‘yilishi ham maqsadga muvofiq ko‘rilmaydi. Bularning tuzatilmaligiga aybdor kim? Behbudiy aybni jamiyatdagi jaholatga qo‘yadi. “Bir zamon bu g‘alat ismlarni to‘g‘ri yozib mahkamaga berilsa, mahkamadan to‘g‘rini g‘alat deb qaytararlar...” Bu muammolar hanuz bor emasmi?

Zamonaviy, madaniyatli kishining fazilatlaridan biri san'at orqali estetik saviyasini oshirib borishdir. Bunda teatr eng maqbul san'atdir. Chunki unda juda ko‘p san'atlar birlashadi. Shuning uchun ham Behbudiy unga alohida e'tibor qaratadi: “Teyotr bir nav' maktab hukmindadir”. “Teyotrxonalari masxarabozxona bo‘lmay, balki ibratxonadir. Va anda mushaxxis (aktyor) bo‘laturgonlar o‘yunchi va masxaraboz bo‘lmay, balki mushaxxis va muallimi axloqdurlar”. Behbudiy bu san'atning nozik xususiyatlari haqida ham mulohazalar bildiradi: “Teyotr uchun muharrirni(ng) (dramaturg) ne qadar chuqur o‘ylaguvchi zarif va nazokatligi lozim bo‘lsa, mushaxxislarning ham tovon va muqallid va har nimarsani o‘zidek qilib ko‘rsatguvchi, nuktadon bo‘lishi lozim bo‘lub, bul alohida bir san'atdurki, ovropolilar munga ham alohida maktab ijod qilganlar”.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning mashhur iqtiboslaridan

1. “Agar millat uyg‘onmasa, hech qachon oldinga siljimaydi.”

Bu iqtibos Behbudiyning millat taraqqiyoti uchun ma‘rifat va uyg‘onishning muhimligini ta’kidlaydi.

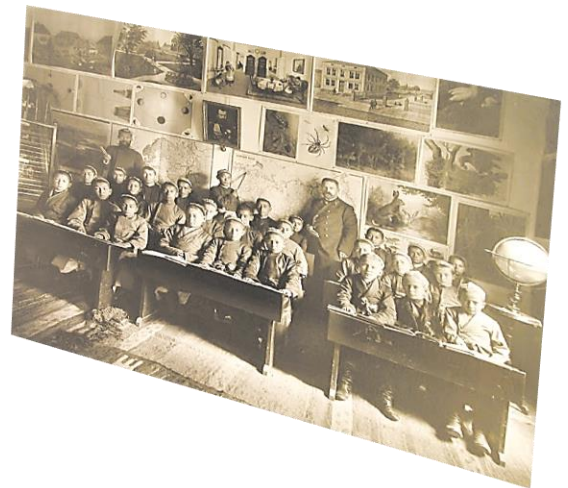
2. “Bizning asosiy dushmanimiz jaholatdir”

Ushbu so‘zlar bilan Behbudiy, jaholatning millatni orqaga tortuvchi kuch ekanligini ko‘rsatadi.

3. “Millatning kelajagi uning ta’lim-tarbiyasiga bog‘liq.”

Bu iqtibos ta’lim-tarbiyaning millat rivojlanishidagi ahamiyatini fodalaydi.

4. “Biz o‘zligimizni unutmasligimiz kerak.”

Behbudiy o‘z millati, madaniyati va tarixiga hurmat ko‘rsatishni targ‘ib qilgan

5. “Oyna” jurnali orqali o‘z fikrlarini ochiq ayta olgan va o‘zbek xalqining ma'rifatli bo‘lishi yo‘lida jonbozlik ko‘rsatgan.”

Ushbu iqtibos “Oyna” jurnalining Behbudiy hayotidagi o‘rni va ta'sirini aks ettiradi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy haqida zamondoshlarning fikrlari .

- Avloniy jadidlarning ustozlaridan biri sifatida Behbudiyni navqiron natsional – demokratik g‘oyalar asoschisi sifatida qadrlagan . U ham Prezident Mirziyoyev tomonidan 2020 yilda “ Buyuk xizmatlari uchun “ mukofotlangan jadidlar qatoriga kiradi - bu uning jamoatchilik bag‘ridagi nufuzini tasdiqlaydi .

Abdulla Avloniy
(tarixiy jadid , muallim)

- 1920 yil aprelida behbudiyning vafotiga bag‘ishlangan “ Behbudiy ruhiga ithof “ marsiyasida u muhtasham iboralar bilan yozgan :

Sening ko‘ksung cho‘kulganmu , saning beling bukulganmu ?

Saning qoning to‘kilganmu ? Bu she‘riy takrorlar , Behbudiyning zatan ma‘naviy – etnik yuksalishi va suluhparvar fikri madaniyatlilik darajasida ifodalangan ilhomli tasviri sifatida tarixda qoladi .

Sadriddin Ayniy
(qalomi va ijodiy izlari)

- Uning “Mehnatkashlar tovushi” gazetasiga (1920 yil) ma‘lumotlariga ko‘ra Behbudiy bir qator ijtimoiy - axloqiy mavzularga , jumladan **birdan ortiq xotin olishga qarshi qat‘iy fatvo berardimi** , chun u “ikkinchi xotin olish uchun uchun qo‘yilgan adolatni hech kim rioya qila olmaydi “ deb hisoblaydi . Bu, uning diniy - ilmiy sohada ham muqarrarlikkacha fikrlashini ko‘rsatadi .

Hoji Muin
(diniy ulamo , jadid tarafdori)

- “ Behbudiy - millatni uyg‘otgan qahramon, u zulmatda nur eltgan mash‘ala edi “ mash‘ala edi .”

Fitrat Behbudiyni jadidchilik harakatining asosiy ustuni sifatida ko‘rardi va uning “ nazariy va amaliy Rahbari “ deb atagan .

Abdurauf Fitrat

- “ Mahmudxo‘ja muallim edi , ammo u muallimlar muallimi edi . U faqat yozish emas , fe‘l bilan ham isloh qilar edi “

Bu so‘zlar uning yoshlarga , zamonaviy ta‘limga bo‘lgan ta‘sirini ifoda etadi .

Muhammad Siddiq Hoji
Abdulazizxon

- “ Behbudiy o‘qituvchi , dramaturg va kurashchi - u uchallasini bir insonda jamlagan siymodir . “

Qodiriy uni zamonaviy adabiyot va madaniyatga ulkan hissa qo‘shgan shaxs sifatida e‘tirof etadi .

Abdulla Sodiriy
Adabiyotshunos va yozuvchi

- “ Behbudiyning Padarkush dramasi – bu nafaqat sahna asari , balki ijtimoiy bedorlik chaqirig‘idir .”

Sodiq Muhammad Yusuf
(zamonaviy ulamolardan)

- “ Behbudiyning hayotda ko‘rganlarimiz orasida ilm va iymonni yuragiga yozgan eng sodiq insonlardan biri deb bilaman . “

Hasan Zohidiy
(zamondosh muharrir va yozuvchi)

- “Behbudiy nafaqat qalam bilan , balki joni bilan ham jadidchilik yo‘lida kurashdi.”

Hoji Mo‘min
(jadid ulamolardan)

- “ Behbudiyning har bir so‘zi - xalqni uyg‘otishga qaratilgan nido edi .”
Uning maqolalari , dramalari va gazetalarini millatni tarbiyalash vositasi sifatida ko‘radi .

Muhammad Olim
Mashrab

- Turkiston jadidchiligining asoschisi , jamoat va davlat arbobi , ma‘rifatparvar ijodkor , nashr va pedagog Maxmudho‘ja Behbudiy o‘zbek millati tarixida ma‘naviy jasorat sohibi sifatida o‘chmas iz qoldirgan . Uning ma‘rifatparvarlik va ma‘naviyat targ‘ibotchisi sifatidagi g‘oyaviy qarashlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani o‘q .

Rahmatillo Shukurov .
Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati
(Xalq so‘zi . – 2025 . – 18 yan).

- Maxmudho‘ja Behbudiyning buyuk xizmarlariga shunday baho bergan edi :
“ Siyosiy ijtimoiy faoliyati va bilimining kengligi jihatidan turkistonning o‘sha vaqtdagi jadidlaridan unga teng keladigoni yo‘q deb o‘ylayman “ .

Fayzulla Xo‘jayev .
Atoqli davlat arbobi
(Xalq so‘zi . – 2025 . – 1 fev.)

•O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qaroriga ko‘ra bu yil mamlakatimizda Maxmudho‘ja Behbudiyning 150 yilligi keng nishonlandi . Vatanimiz tarixida g‘oyat murakkab va sinovli davr bo‘lgan XX asr boshida maydonga chiqqan Mahmudho‘ja Behbudiy Turkiston jadidlik harakatining asoschisi , milliy ozodlik xarakatining buyuk namoyandasi sifatida ilm – fan , ta‘lim va tarbiya , adabiyot hamda san‘at , matbuot sohalarini rivojlantirish , jahondagi ilg‘or taraqqiyot yutuqlarini o‘zlashtirish orqali xalqimizning ongu tafakkurini yuksaltirish hamda hurriyatga erishish yo‘lida o‘z hayoitini baxsh etgan fidoyi zot edi .

Jamoliddin To‘xtashev
(Xalq so‘zi . – 2025 . – 31 may).